

OSMANLI DEVLETİNDE ULAŞIM VE İLETİŞİMİN ÖRGÜTLENMESİ*

Cemal ÇETİN**

Özet

Osmanlı Devleti'nde, merkez ile taşra arasında karşılıklı olarak gönderilen değerli evrakların iletimi, belirli bir amaç için yolculuk yapan resmî görevlilerin ulaşımının sağlanması ve devlet hazinesine ait değerli emtianın yer değiştirmesi hep at sırtında gerçekleşmiştir. Söz konusu atların nerelerden ve ne şekilde temin edilecekleri meselesine ise menzilhânelerin kurulmasıyla çözüm üretilmiştir. Bu hizmetlerde bir aksama yaşanmaması, söz konusu birimlerin her yıl tekrarlanan bir şekilde yerinde ve yeniden örgütlenmeleriyle mümkün olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı da, bahsedilen hususlar doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nde resmî ulaşım ve iletişimin örgütlenmesinin kimler tarafından, ne şekilde ve hangi zaman aralıklarında yapıldığını incelemektir.

Anahtar Kelimeler:

Menzil, Menzilhane, Haberleşme, Ulaşım, Menzilci, Deruhte Etmek

ORGANIZATION OF TRANSPORTATION AND COMMUNICATION IN THE OTTOMAN STATE

Abstract

The valuable document sending between the administrative centre and the provinces, the transportation of official functionaries and place-changing of valuable goods belonging to state treasury, were always carried out on horseback in the Ottoman State. The matter of obtaining the horses, where and how, was resolved with the foundation of the menzilhânes. This institution was organized every year to abstain from difficulties and problems in the service. The aim of this study is underlying the official transportation and communication organization in the Ottoman State covering the mentioned matters and revealing the time range of transportation, by whom did they carry out and how did they do.

Key Words:

Menzil, Menzilhane, Communication, Transportation, Menzil Administrator, Undertaking of Menzilhane

* Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen (Proje no: 07103001), "Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)" (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009) isimli doktora tezinden faydalanılmak suretiyle hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı. ccetin@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

Osmanlılarda, devletin kuruluşundan Lütü Paşa'nın sadaretine değin, merkez ile taşra arasındaki irtibat ulak hükmü¹ adı verilen bir sistem ile sürdürülmüştür. Bu sistem, hem düzenli bir iletişime imkân tanımaması hem de suistimale açık bir uygulama olması sebebiyle, zamanla sıkıntı kaynağı haline gelmiştir. Lütü Paşa, sadareti döneminde (1539-1541), bu tür sıkıntıların önünü almak² ve merkez-taşra irtibatını düzenlemek amacıyla, ana yollar üzerinde belirli noktalarda, menzilhaneler³ tesis etmiştir⁴.

Osmanlı Devleti'nde resmî ulaşım ve iletişim, posta idaresinin kurulmasına kadar (1839-1840), büyük ölçüde menzilhaneler vasıtasıyla sağlanmıştır. Menzil teşkilâtı vasıtasıyla yapılan haberleşme denilince anlaşılması gereken, merkez ve taşra arasında idarî irtibatın sağlanmasıdır. Zira hiçbir kaynakta, menzil teşkilâtının ya da diğer ifadeyle menzilhanelerin sivil haberleşme için tesis olduğuna ya da sonrasında bu amaçla kullanıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır⁵. Ancak nadiren de olsa, ücretlerini peşin ödemeleri suretiyle, halkın da buralardan binek temin edebileceği yönünde uygulamaların gündeme geldiği görülmektedir⁶.

Menzilhanelerin birbirlerine olan uzaklıkları ülkenin her yerinde aynı değildir. Bu mesafeleri daha çok coğrafi şartlar, bölgenin emniyeti⁷ ile menzilhaneleri finanse ve idare edebilecek nitelikte yerleşimlerin olup-olmaması belirlemektedir. Bazıları, konumları icabı vazgeçilmez olmaları sebebiyle, tüm olumsuzluklara rağmen, devletin müdahalesi ve desteği ile varlıklarını devam ettirmişlerdir⁸. Yine menzil beygirlerinin fiziksel performans ve dayanıklılıkları da menzilhaneler arasındaki mesafelerin belirlenmesi hususunda en önemli bir etkidir⁹. Ülke genelinde bir değerlendirme yapıldığında, bu mesafelerin ortalama 11 saat (yaklaşık 63 km¹⁰) civarında olduğu anlaşılmaktadır¹¹. Yerleşimin seyrek veya nüfus yoğunlu-

¹ Osmanlı Devleti'nde, menzilhaneler kurulmadan önce, haberleşmenin sağlanması için ülkenin dört bir tarafına gönderilen ulaklara, uğradıkları yerlerde ihtiyaç duydukları binek hayvanlarının temini ile iâşe ve konaklama ihtiyaçlarının karşılanması için verilen resmi belgelerin genel ismidir. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, İstanbul 1993, s.543.

² Lütü Paşa, *Asâf-nâme*, İstanbul 1326, s.11.

³ Menzilhâne; Osmanlı Devleti'nde bir takım hizmetlerin ifası için yolculuk yapan devlet görevlilerinin beygir değiştirmeleri ve gerekli durumlarda dinlenmeleri için ana yollar üzerinde, belirli aralıklarla kurulmuş ulaşım istasyonlarının genel adıdır. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002 (Menziller), Ankara 2002, s.30.

⁴ Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s.34-35.

⁵ Halaçoğlu, *Menziller*, s.6; Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Haberleşme Kurumu", *Osmanlı*, C.III, Ankara 1999, s.620.

⁶ Colin Heywood, "Two Firms of Mustafâ II On The Reorganization of the Ottoman Courier System (1108/1696)", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 54, No. 4, Budapest 2001, s.488; Posta atlarının ücret karşılığında yabancı seyyahlar tarafından da kullanılabilirdiği anlaşılmaktadır. Frederick Burnaby, *At Sirtında Anadolu*, (Çev. Meral Gaspıralı), İstanbul 2007, s.69.

⁷ Halaçoğlu, *Menziller*, s.51.

⁸ Mesela; Anadolu'nun Sağ Kolu üzerinde bulunan Karapınar Menzilhânesinin idaresi hususunda sürekli olarak finansal sorunlar yaşanmasına rağmen, Osmanlı Devleti yol sistemi açısından önemli bir konumu bulunması sebebiyle, söz konusu menzilhânenin kapatılması gündeme bile gelmemiştir. Bu hususu özetleyen hüküm sureti için bkz. *Konya Şer'iye Sicilleri (KŞS.)* 58, s.201/1, (27 Zil-hicce 1177/ 27 Haziran 1764).

⁹ Reinhold Schiffer, *British Travellers in 19th Century Turkey*, Amsterdam-Atlanta, 1999, s.47; Bu hususla ilgili gönderilen hükümlerden bazı örnekler için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.) Numara 8470*, s.325/2; 361/2; BOA, *MAD. 8492*, s.177/2, (12 Zil-ka'de 1146 / 16 Nisan 1734).

¹⁰ İlgili belgelerde menzilhaneler arası mesafe saat cinsinden kaydedilmektedir. Halil İnalıcık, saatin fersah-ı kadîme aynı olduğu ve her ikisinin de 7.500 duvarcı arşınına karşılık geldiğini belirtmektedir. Bir duvarcı arşunu ise 0,758 metre olup,

ğunun düşük olduğu bölgelerde bahsedilen uzaklıklar 45 saate (yaklaşık 256 km) çıkabildiği gibi, müsait olan bölgelerde 3 saate (yaklaşık 17 km) kadar düşebilmektedir¹².

Menzilhânelere ait işlemler Defterdarlığa bağlı Mevkûfât Kalemi tarafından takip edilir ve bunlarla ilgili yazışmalar da aynı isimle anılan defterlere (Mevkûfât defterleri) kaydedilirdi. Menzilhânelerin idaresi, gelirleri, maktû'ât değerleri ve sair hususlarda bir sorun gündeme geldiğinde ilk olarak Mevkûfât defterleri incelenmekte ve bu doğrultuda da karar çıkmaktaydı¹³.

Menzilhâneler, tüm yıl boyunca ve yedi gün yirmi dört saat olmak üzere, sürekli olarak açık bulunmaktaydılar¹⁴. Bu yönüyle oldukça işlek ve işlevsel olan menzilhânelerin, belirtilen yoğunluk ve işlevselliğe uygun olarak inşa edilen veya standart bir mimarî özelliği bulunan yapılar olmadıkları anlaşılmaktadır¹⁵.

Menzilhânelere dair her türlü düzenleme ve bunun getirdiği süreç "...menzilhânesine / menzilhânelerine nizam verilme..." şeklinde ifadelendirilmektedir. Osmanlı Devleti'nde menzilhânelerin hizmet verebilmeleri, dönem başlarında mutad olarak tekrarlanan bir sürece tabidir. Bu süreç maktû'ât değerlerinin takdir edilmesi, menzilhânelerin atanması, menzilhâne beslenecek beygir sayılarının belirlenmesi ve yürürlükte bulunan genel nizamlar ile bölgenin özel şartlarına göre bazı hususların ortaya konulması gibi bir dizi icraatla bağlantılıdır.

Bu çalışma ile menzilhânelerin hizmet verebilecek şekilde organize edilmeleri için hangi zümrelerin görevlendirildikleri ve sorumluluklarının neler olduğu hakkında genel bilgiler verilecektir. Bu doğrultuda, söz konusu sürecin yılın hangi zaman dilimlerini kapsadığı ve ne kadar devam ettiği gibi hususlar da değerlendirilecektir. Akabinde ise menzilhânelerin hizmet verebilecek düzeyde örgütlenmeleri için nasıl bir sürecin takip edildiği, sırasıyla ve ayrı başlıklar altında olmak üzere, ayrıntılı bir biçimde izah edilmeye çalışılacaktır.

A. Yerel Örgütlenmede Etkin Olan Birimler

Devlet merkezinden menzilhânelerin idaresi ile ilgili olarak taşraya gönderilen fermânlardan, menzilhânelerin yerel örgütlenmesinde a'yân ve ahâli ile kâdılarının

(7.500x0,758= 5685) hesabıyla bir saat'in 5.685 metreye tekabül ettiği söylenebilir. Halil İnalıc, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", (Çev. Eşref Bengi Özbiçen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, s.73, İstanbul 1991, s.44; Ayrıca XIX. Yüzyılda Anadolu'da bulunan İngiliz seyyahlarının gözlemlerine göre 1 saat 3,5 mile tekabül etmektedir. Schiffer, *British Travellers*, s.46. Tüm dünyada XVIII. yüzyılın sonlarına kadar deniz yolculuğu için günlük 100-150 km katedilmesi normal edilirken, kara yolculuğu için ise 30-40 km'lik bir mesafe üst limit olarak görülmekteydi. Marc Bloch, *Feodal Toplum*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 2005, s.104-105. Yabancı seyyahların beyanlarından Osmanlı Devletinde ulakların, her menzilhâne de beygir değiştirmek suretiyle günlük ortalama 60 mil yol kat ettikleri, hatta bunlar arasında günlük 100-150 mil hıza ulaşanların bile buldukları anlaşılmaktadır. Schiffer, *British Travellers*, s.45.

¹¹ Söz konusu rakam BOA, *Kamil Kepeci (KK.) 2555; BOA, C.NF. 1230; BOA, MAD. 3179; BOA, MAD. 4004; BOA, MAD. 10494; BOA, MAD. 10322; Redif Askerî Tâlimatnâmesi, Türkçe Yazmalar, Hüsrev Paşa Kısmı*, nr. 813/4'deki veriler kullanılmak suretiyle hesaplanmıştır.

¹² BOA, MAD. 10322, s.324; BOA, MAD. 10492, s.439-440.

¹³ Örnek olarak bkz. BOA, MAD. 8492, s.96/2, (4 Safer 1146 / 17 Temmuz 1733); s.97/1.

¹⁴ Bu hususa vurgu yapan hüküm sureti için bkz. BOA, MAD. 8492, s.181/1.

¹⁵ Cemal Çetin, "Menzilhânelerin Müştemilatlarına ve Teferişlerine Dair Bir Takım Gözlemler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.22, Konya 2009, s.43-59.

birinci derecede sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Yine zaman zaman özellikle bu iş için görevlendirilen mübaşirlerin de, yerine göre gözlemci yerine göre ise müdahil olmak suretiyle, menzilhânelere nizam verilmesi sürecine fiili olarak katıldıkları görülmektedir. Tüm hususlar çerçevesinde, menzilhânelerin yerel olarak örgütlenmesinde etkin olan birimler ve bunların söz konusu süreç etkileri aşağıda incelenecektir.

1. A'yân ve Ahâli

Osmanlı şehir toplumunda, devlet ile re'âyâ arasındaki ilişkinin düzenlenmesi hususunda oldukça işlevsel bir pozisyona sahip, hem ahâlinin temsilcisi hem de devletin icra organı olan ve belgelerde genellikle eşraf veya a'yân diye tabir olunan, bir grup bulunmaktadır¹⁶. Genel anlamda "şehir ileri gelenleri" olarak nitelendirilebilecek bu grup zengin tüccarlardan, esnafın yaşlı ve tecrübelilerinden, ulemâ, imâm ve hafîb gibi tanınmış din adamları ile ünlü tarikat şeyhlerinden oluşmuş gözükmetedir¹⁷. Yaşadıkları bölgelerin ileri gelenlerinden olan a'yânlar, özellikle re'ayanın örgütlenmesi hususunda devlet görevlilerine yardımcı olmaktadır. XVII. yüzyıldan itibaren, bu zümrenin taşra yönetimine katılımı giderek artmaya başlamıştır¹⁸. Özellikle XVIII. yüzyıldan sonra, devlet merkezi tarafından a'yânlar, resmî işlerin takibi hususunda halkın temsilcileri kabul edilmiş ve bu bağlamda da kendilerine birçok vazife yüklenilmiştir¹⁹.

Her bir menzilhânenin nizamı, idaresi ve finansmanı ile doğrudan bağlantılı, resmî belgelerde ahâli olarak zikredilen, bir halk zümresi bulunmaktadır. Söz konusu zümre genellikle menzilhânenin bulunduğu kazâdan ya da yakın çevresindeki diğer yerleşimlerin avârız ve nuzül hânelerini meydana getirmektedir. Hangi kazâ, mahalle veya köyden, kaç avârız ve bedel-i nuzül hânesinin menzilhâneye bağlandığı ve sorumluluklarının neler olacağı devletin yetkili organları tarafından belirlenmekte, gönderilen fermânlar vasıtasıyla da bu hususlar muhataplarına bildirilmektedir²⁰.

Menzilhânelerin idaresi bağlamında, a'yân ve ahâlinin sorumluluklarını belirten çok sayıda fermâna tesadüf olunmaktadır. Menzil nizamı için gönderilen emirler, çoğunlukla beylerbeyi, sancakbeyleri, kazâ kâduları, a'yân ve zâbitânlar muha-

¹⁶ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", *VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.II, Ankara 1981, s.1269; Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", *Osmanlı*, C.VI, Ankara 1999, s.174; Halil İnanık, *Devlet-i 'Aliyeye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul 2009, s.333-334.

¹⁷ Özer Ergenç, "Osmanlı Klâsik Dönemindeki "Eşraf ve Ayan" Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, C.III, İstanbul 1982, s.106; Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim", s.1269.

¹⁸ Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Bellekten*, XXXVIII/152, Ankara 1974, s.684-685; Osmanlı Devletinde a'yânlığın ortaya çıkışı ve a'yânların güç kazanmasını sağlayan siyasi ve sosyal şartlar için bkz. Mücteba İlgürel, "Balıkesirde Âyânlık Mücadelesi", *İÜFTED*, S.3, İstanbul 1972, s.64.

¹⁹ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açısından Konya*, Konya 2001, s.91; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara 1994, s.153. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.35.

²⁰ *BOA, MAD. 8470*, s.86/1, (29 Cemaziyel-Ahir 1136/ 25 Mart 1724); *KŞS. 56*, s.181/1, (H.1176 / M. 1762-63); *BOA, MAD. 3999*, s.172, (16 Şevvâl 1146 / 22 Mart 1734).

tap kabul edilmeyle birlikte²¹, menzilhânelerin düzenli ve sürekli hizmet vermeleri hususu, kâdılar başta olmak üzere, ayân ve ahâlinin uhdesine havale edilmiştir. Söz konusu zümrenin menzil hizmetleriyle ilgili başlıca sorumlulukları, kazâlarında bulunan menzilhânelerin hizmete açılmasına yönelik olarak gerçekleştirilmesi gereken tüm aktivitelerin yerinde, zamanında, ilgili kanunlar doğrultusunda ve eksiksiz olarak gerçekleştirilmesi şeklinde özetlenebilir²². Bu doğrultuda öncelikli görevlerinin işten anlayan, güvenilir menzilhâne atamak ve menzilhânenin ihtiyaçlarının karşılanmasına nezaret veya yardım etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır²³. Yine menzilhâne için yeterli sayıda beygir tedarik edebilmeleri ve menzilhânenin ihtiyaçları için gerekli olan paranın temin edilmesi de kazâ halkına ait bir mükellefiyettir²⁴. Genellikle her kazâ ahâlisi kendi menzilhânesine nizam vermekle mükellef iken, bazı menzilhânelere nizam verilmesi hususunda birden fazla kazâ ahâlisinin sorumlu tutulduğu görülmektedir²⁵. Bu şekilde nizam verilen bölgelerdeki menzilhâne tayinlerinin de, nizam vermekle mükellef olan tüm kazâ ahâlisinin katılım ve ittifaklarıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır²⁶.

2. Kâdılar

Kâdı, Osmanlı Devleti'nde kazâ ve adlî yetkiye sahip olan görevliler için kullanılan bir kavramdır²⁷. Osmanlı adliye teşkilâtının aslî unsuru olan kâdılar, buldukları yerin hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem de halkın her konuda müracaat edebileceği bir makamdır²⁸. Beylerbeyi ve sancakbeylerinin seferler do-

²¹ MAD. 8492, s.23/1, 53/1, 94/1.

²² KŞS. 56, s.181/1, (H.1176 / M.1762-63).

²³ H.1181 / M.1767 yılında ana yollar üzerinde bulunan tüm kazâlara gönderilen fermânda "...memâlik-i mahrûsemde vâkî menâzilin ale'l-hüsn-i nizâm üzere amel ve idâreleri ayân ve ahâlinin uhde-i ihtimamları olmaktan naşi her kazânın ayân ve ahâlisi menzilhâneye senevî bârgîrler ve kulağozlar için iktizâ iden zehâir ve levâzım-ı sâiresini vakt ve zamanında mevcûd idirmek ve be-her sene ibtidâsında Rûz-i Hızırda cümlenin ma'rifet ve ittîfâkıyla huzur-ı şer'da mutemed-i 'alî kefilleri ahz olunarak muhtârdan dan kâr-güzâr ve kuvve-i iktidâr kimesneleri menzilhâne nasb ve tayîn ve masârif ve imdâdiler temâmen edâ ve teslim (etmek)..." menzilhânelerin düzenli işlemesi için, ayân ve ahâlinin işbirliği içinde yukarıdaki hususlara dikkat etmeleri emredilmiştir. Bkz. KŞS. 59, s.108/1 (23 Safer 1181 / 21 Temmuz 1767); 1189 / 1775 yılında Anadolu'nun Sağ Kol güzergâhı üzerinde var olan menzilhânelerin idaresi için gönderilen nizamnâme "...memâlik-i mahrûsemde vâkî menâzilin ale'l-hüsn-i nizâm üzere amel ve idâreleri kazâlarında ayân ve ahâllilerinin uhde-i ihtimamlarından olmaktan naşi her kazânın ayân ve ahâlisi menzilhâneye senevî bârgîrleri ve kulağozları için iktizâ iden zehâir ve levâzım-ı sâire ve çizmesi vakt-ü zamanında mevcûd ettirmek ve be-her sene ibtidâî rûz-i Hızırda cümlenin ma'rifet ve ittîfâkıyla huzur-ı şer'de...". KŞS. 62, s.106/1, (22 Cemâziye'l-âhîr 1189/ 20 Ağustos 1775); Yine H.1199 / M.1785 yılında Hüseyinpaşa, Bolvadin, Ulukışla ve Belen menzilhânelerinin nizamının bozulması üzerine gönderilen bir fermânda "...gerek zikrolunan gerekse tânk-i caddede vâkî muhatta'lî nizâm olan menâzih-i sâirelerinin kadar-ı kifâye bârgîr ve sûrûcü ve zehâir ve levâzım-ı sâireleri ma'rifet-i şer' ve mübâşir-i mûmâileyh ve cümle ayân ve ahâli ittîfâkıyla tedârik ve tækmil..." yer alan ifadeler ayân ve ahâlinin sorumluluklarını açıklamaktadır. Bkz. KŞS. 64, s.133/1, (4 Şabân 1199/ 12 Haziran 1785); bununla birlikte H.1194 / M.1780 yılına ait bir takirde "...Anadolu ve Rum ve iki câniblerinde vâkî menâzil tâbî olduğu kazâların ayân ve ahâlleri hüsn-i nizâmı üzere idâre etmek şurûtundan..." şeklinde yer alan ifadeler, menzilhânelerin idaresinin ayân ve ahâlinin sorumluluğunda olduğunu göstermektedir. Bkz. BOA, Cevdet Nafia (C.NF.), 2239, s.2, (17 Cemâziye'l-ewvel 1194 / 21 Mayıs 1780); Altunan, "Menzilhâne", s.914.

²⁴ Özkaya, "Menzilhâne Sorunu", s.348.

²⁵ Mesela; Anadolu Sol Kol üzerinde bulunan Sonisa Menzilhânesine mübaşir tarafından nizam verilmesi esnasında Sonisa, Taşâbad, Karayaka ve İran ahâllilerinin birlikte ve tümüyle nezre bağlandıkları görülmektedir. BOA, MAD. 3999, s.172, (16 Şevâl 1146 / 22 Mart 1734).

²⁶ BOA, MAD. 10492, s.490.

²⁷ Midhat Sertoğlu, *Tarih Lûgatı*, İstanbul, 1986, s.166.

²⁸ Osmanlı Kadısı ile ilgili olarak Bkz. Ebû'lulâ Mardin, "Kadı", *İA*, C. VI, Eskişehir 1997, s.42-46; Halil İnalıcık, "Mahkeme.", *İA*, C.VII, Eskişehir 1997, s.146-151; İber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine, *Anadolu ve Rum Dergisi*, IX/1, 1976, s.95-107, İber Ortaylı, "Osmanlı Kadısı-Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", *AÜSBFD*, C. XXX, S.1-4 (Ay-

layısıyla idarî bölgelerinde bulunamamaları kâdıyı idarî anlamda önemli bir noktaya taşımıştır²⁹. Kazâların en büyük adli yetkilisi olan kâdı, birçok bakımdan da sancakbeyinden daha geniş bir otoriteye sahiptir³⁰.

Yukarıda bahsedilen yetki ve sorumlulukları çerçevesinde kâdıların kendi idarî bölgelerinde bulunan menziller (askerî, haberleşme, hac ve diğer menziller) ile ilgili bir takım görev, sorumluluk ve yetkilerinin olduğu bilinmektedir³¹. Bunlardan menzilhânelerle alakalı kısmını, menzilcilerin atanmalarına nezaret etmek ve menzilcilerle ahâli arasında yapılan sözleşmeleri kayıt altına almak şeklinde özetlemek mümkündür³². Kâdıların menzilciler hakkındaki raporları, bunların azilleri için oldukça etkili bir gerekçe oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kâdıların, yerel manada, menzilhâneleri denetimleri altında tuttukları söylenebilir³³.

Menzilciler ile ahâli arasında, çıkan anlaşmazlıklar, büyük ölçüde, kâdıların marifetleriyle çözüme kavuşturulmaktadır³⁴. Yine kazâ ahâlisi tarafından menzilcilere taahhüt edilen ödemelerin tutarı ile bunların ne zaman ve ne şekilde yapılacağı gibi hususlar da kâdılar tarafından kayıt altına alınmaktadır. Hukukî olarak da bu hususların devlet merkezinin görüş ve olurluna sunulmasına gerek bulunmamaktadır. Haliyle bahsedilen durumlarla ilgili bir anlaşmazlık olduğunda da, kâdının marifetiyile ve menzilhânenin bulunduğu yerde olmak şartıyla, yerel manada çözüm üretilmesi gerekmektedir. Yine menzilhânelerin sevk ve idaresi ile ilgili olarak bölgesel sorun ve anlaşmazlıklar meydana gelmiş ise bunun çözüme kavuşturulması hususunda, eğer tersine bir hüküm yok ise, kazâ mahkemelerine salâhiyet verilmiştir. Nitekim bu yetkinin, daha önceden gönderilen fermânlar vasıtasıyla, kâdıların peşininde vredildiği anlaşılmaktadır³⁵. Yine müşterek olarak bir menzilhâneyi idare edenlerin şirket akitlelerinin düzenlenmesi ve bu akitlelerin bozulmasına bağlı olarak meydana gelen anlaşmazlıkların dava edilmesi ya da anlaşmaları konuların hüccete bağlanması başta olmak üzere, kâdılarının menzilhânelerle ilgili birçok hususa müdahil oldukları görülmektedir³⁶.

rı Baskı), s.117-1128; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi 1453-1559*, C. II, İstanbul 1979, s.96-102; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*, Ankara 1984, s.83-125; Bayram Ürekli, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler", *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya 2002, s.712; İlhan Yerlikaya, "Tanzimattan Önce Osmanlı Devletinde Belediye Hizmetleri", *Osmanlı*, C.VI, Ankara 1999, s.131-132; Alâaddin Aköz-Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı'ndaki Taşra Görevlileri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.14, Konya 2003, s.123.

²⁹ Özer Ergenç, *Osmanlı Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara 1995s.83.

³⁰ İnalcık, "Mahkeme.", s.150; Ürekli, "Görevliler", s.712; Amy Singer, *Kadılar, Kullar ve Kudüslü Köylüler*, İstanbul 1996, s.37.

³¹ Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hubabattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s.77; Yücel, "Desantralizasyon", s.667; Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.8.

³² Örnek olarak Bkz. KŞS. 10, s.295/1, (1 Cemâziye'l-ewel 1071 / 2 Ocak 1661); KŞS. 12, s.4/1, (1 Cemâziye'l-ewel 1074 / 1 Aralık 1663), KŞS. 47, s.26/4, (20 Safer 1129 / 3 Şubat 1716); KŞS. 58, s.30/1, (23 Rebî'ül-Hahir 1177 / 26 Mart 1764).

³³ BOA, MAD. 9886, s.39/2, (13 Cemâziye'l-ewel 1112 / 26 Ekim 1700).

³⁴ KŞS. 11, s.10/2, (21-29 Şevâl 1071 / 19-27 Haziran 1161).

³⁵ BOA, MAD. 8470, s.304/1, (16 Zil'ka'de 1139 / 5 Temmuz 1727).

³⁶ KŞS. 20, s.50/1, (1 Şabân 1085 / 31 Ekim 1674).

Sistemdeki işlevleri düşünüldüğünde kâduların, kazâ ölçeğinde, menzilhânele-
rin birinci derecede idarî âmîrleri oldukları söylenebilir. Ulaklar menzilhâne bul-
nan bir kazây a geldiklerinde, ellerinde bulunan hükümlerin kontrolü ve in'âmât
defterlerine kaydı için, öncelikli olarak kâdılıklara müracaat etmekte dirler³⁷. Bu-
nun yanında, *in'âm menzih ahkâm ları* do ğ rultusunda, menzilhâne lerd en verilen
bey girlerin kayıtlarının tutuldu ğ u *in'âmât defterleri* de ya bizzat kendileri tarafın-
dan düzenlenmekte veya menzilciler tarafından kaleme alınmaktadır. Ancak her
iki durumda da, söz konusu defterler kâdının kontrollerinden geç mekte dir. Yine
menzilcilerin hesabının gör ü lmesi hususundaki y azış malar da kâdı tarafından
kaleme alınmaktadır³⁸. Bunlarla birlikte sancak merkezlerindeki kâdılar, merke z-
den gelene mirleri sarca ğ a ba ğ lı di ğ er kâdılıklara göndererek³⁹ resmî haberleş me-
nin tesis ve temininde de önemli roller üst lenmiş lerdir. Bunlara ilaveten XVII.
y ü z yıl sonlarına kadar menzilhânele rin te ftiş lerinin de kâdılar tarafından y apıldı ğ ı
anlaşılmaktadır⁴⁰.

3. Mübaşirler

Arapça bir sözlük olan mübaşirin kelime anlamı, “bir iş e baş la ya n” demektir.
Uygulamadaki manası ise, “devletçe gö rdür ü lmesi gereken bir iş in yapılmasına memur
edilenler hakkında kullanılır genel bir tabir...”⁴¹ şeklindedir. Bunların resmî yolculuk-
ları esnasındaki giderlerine karşılık olarak devlet tarafından herhangi bir ö deme
yapılmayıp, her türlü masrafları gittikleri yerlerin tevzî defterlerine geç irilmek
suretiyle kazâ halkına taksim olunmaktadır⁴².

Mübaşirlerin menzilhânele r ile ilgili icraatları, kendilerine verilen fermânlar-
daki hususlar çerçevesinde, devlet merkezinden belirlenmektedir. Bazı mübaşirle-
rin gönderilme gayeleri, yalnızca menzilci tayinlerine gözlemci olmaktadır⁴³. Bunun
yanında bazı larının menzilhânele re yeniden nizam vermeleri için gönderildikleri

³⁷ Colin Heywood, “Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol’daki Menzilhânele r”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia 1380-1699*, (Ed. Elizabeth A Zachariadou), (Çev. Özden Arkan, Ela Gültekin, Tülin Altınova), İstanbul 1999, s.146.

³⁸ “... Binyüz otuz üç senesi rûz-ı kasımından oluzdört senesi rûz-ı hısrına gelince in'âm fermânıyla verdikleri bârgîrin kadı defteridir fermân sa'âdetlü sultânım hazretlerindir”, ifadesinden anlaşıldığı üzere İn'amat defterleri kadılar tarafından düzenlenmekte ve yine onların aracılığıyla da merkeze gönderilmekteydi. *BOA, Bâb-ı Defteri Mevkûfât Kalemî (D.MKF.):28344*, s.16, (20 Cemazîye'l-ewvel 1134 / 28 Şubat 1722); bunun haricinde ömek olarak *Bkz. BOA, D.MKF. 27920*, s.11; *BOA, D.MKF. 27918*, s.1; *BOA, D.MKF. 28705*, s.12.

³⁹ Yücel, “Desantralizasyon”, s.665; Burhânettin Hüno ğ lu, “Osmanlı Devletinde Sivil İş ler”, *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 12, S.22, Şubat 1987, s.16.

⁴⁰ Hikmet Tongur, *Türkiye’de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946, s.112; XVIII. yüzyıldan itibaren bu te ftiş ler merkezden gönderilen mübaşirler tarafından yapılmaya baş lanmıştır. Halaço ğ lu, *Menziller*, s.155.

⁴¹ Ferit Devellio ğ lu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2001, s.700.

⁴² M.Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, s.592; 1162 senesinde Konya Kazası’nda düzenlen en tevzî defterinde “...menzil nizamına gelen ağaya verilen günlük zehâir 15 kuruş ve 3 rub...” olarak kaydedilmiştir. *KŞS. 57*, s.6/1.

⁴³ Anadolu Sağ Kol üzerinde bulunan menzilhânele re nizam verme ğ e memur olan İsmail Ağ a menzilci tayinleri esnasında hazır bulundu ğ u menzilhânele re ait hüccetleri ö zetledi ğ i bir rapor göndermiştir. Bu raporlara göre söz konusu mübaşirin İznik, Lefke, Sö ğ üt, Hüsvrepaşa, Eskişehir, Seyyidgazi, Bolvadin, İsaklı, Akşehir, Ilgın, Konya ve Karapınar menzilhânele rine nizam verilmesi esnasında hazır bulundu ğ u, gözlemedi ğ i ve nizam verilmesi esnasında gündeme gelen önemli hususları merkeze bildirdi ğ i anlaşılmaktadır. *BOA, MAD. 10492*, s.485-486, (18 Receb 1138 / 22 Mart 1726).

ve gerekli durumlarda da güç kullanabilecek şekilde yetkilendirildikleri görülmektedir⁴⁴.

Menzilhânelerin mutad olarak örgütlenmeleri sürecinde, a'yân, ahâli ve kâdılarının yanı sıra, mübaşirlerin de nizâmlarının şekillenmesi ve uygulanması hususunda menzil işlerine bir şekilde katıldıkları görülmektedir. Bunlardan en yaygın olanı artık işletemeyen bir veya birkaç menzilhâneye, kanunlar çerçevesinde nizam vermek üzere mübaşir/mübaşirlerin görevlendirilmesi şeklindedir. Bu uygulamalar esnasında, mübaşirlere çok fazla inisiyatif hakkı tanınmamakta, yalnızca, merkez tarafından üretilen çözümün operasyonu için yetki verilmektedir. Ancak zaman zaman, her bir ana yola birer mübaşir tayin olunmak suretiyle, ana yol üzerinde bulunan tüm menzilhânelerin aynı mübaşir/mübaşirler tarafından denetlenerek, gerekli önlemleri almaları hususunda yetkilendirildikleri de görülmektedir. Bu tür durumlarda mübaşirler hem yetkilerini kullanarak, görevlendirildikleri menzilhânelere yeniden nizam vermekte hem de bu süreçte edindikleri intibaları merkeze rapor etmektedirler⁴⁵. Bunun yanında mübaşirlerin mevcut aksaklıkları tespit etmek, bunları merkeze bildirmek ve eğer mümkünse kâdının ve ahâlinin de desteğini almak suretiyle, söz konusu sıkıntıyı yerinde gidermek için görevlendirildikleri ve gereken her neyse, bunun tasarısını ve icraatını yapabilecek şekilde yetkilendirildikleri de anlaşılmaktadır⁴⁶.

B. Menzilhânelerin Hizmet Süreleri

İşlevlerinden de anlaşılacağı üzere, menzilhâne hizmetlerinin zamandan bağımsız, yani geceli-gündüzlü, kesintisiz bir şekilde devam etmesi gerekmektedir. Ancak menzilhâne nizamlarının, bu sürekliliği yalnızca bir yıllığına programlanabilmektedir. Yine bununla bağlantılı olarak bütçelerinin geçerlilikleri ve menzilhânelerin/menzilcilerin görevde kalma süreleri de yalnızca bir yıldır.

1691 yılına kadar menzilhânelerin hizmet verdikleri dönemler, süreleri bir yılı aşmamak kaydıyla, sistematik olmayan, tesadüfî iki tarih arasında kapsamaktadır. Ayrıca bahsedilen bu bir yıllık dönem, güneşin yıllık hareketlerinden ziyade, hicrî takvime göre hesaplanmaktadır⁴⁷. Söz konusu tarihten itibaren menzilhânelere nizam verilme aralıklarının ve bu nizamların geçerlilik sürelerinin, güneş takvimine göre, bir yıl olması ve bu bir yıllık sürenin de standart iki tarih arasında kapsamı hususunda genel bir temayülün olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1698 yılı

⁴⁴ BOA, MAD. 9920, s.9/2, (13 Safer 1141 / 18 Eylül 1728).

⁴⁵ Dergâh-ı Mu'allâ gedüklülerinden Halîl Ağa'nın Anadolu'nun Sol Kolu üzerinde bulunan Lâdik, Sonisa, Niksar, Hacımurad, Tilemse, Karahisar-ı Şarkî, Şiran, Karahamza, Kars, Kenid ve Zarûşâd menzilhânelerine (BOA, MAD. 10492, s.489-490, 8 Receb 1139-24 Ramazân 1139/ 1 Mart 1727- 15 Mayıs 1727); Dergâh-ı Âli gedüklülerinden Hasan Ağa'nın ise Anadolu'nun Orta Kolu üzerinde bulunan Iznikmid, Sapanca, Hendek, Düzce, Bolu, Gerede, Bayındır, Karacalar, Karacaviran, Tosya, Hacıhamza, Osmancık, Merzifon, Amasya, Turhal, Tokad, Sivas, Divriği, Kangal, Hasançelebi, Hasanpatrik, Malatya, İzolî menzilhânelerine nizam verdiği gözlemlenmektedir. BOA, MAD. 10492, s.497-499.

⁴⁶ BOA, MAD. 8492, s.17/2-18/1, (29 Cemâziye'l-evvel 1145 / 17 Kasım 1732).

⁴⁷ Bununla ilgili örnekler hakkında bkz. Cemal Çetin, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Konya 2004, s.120.

itibarıyla da bu temayülün kanunlaştırıldığı görülmektedir⁴⁸. Bu kanuna göre menzilhânelere 6 Mayıs gününe tekabül eden Rûz-ı Hızır'da olmak üzere, yılda bir kez nizam verilecektir⁴⁹. Bahsedilen tarih standart olmakla birlikte, zaman zaman bazı menzilhâneler için dönemin başı 9 Kasım'a tekabül eden Rûz-ı Kasım⁵⁰ veya Mart ayının ilk günlerini işaret eden Evvel-i Mart da olabilir. Tüm bu tarihlerin arasındaki gün sayısının 365 olması gerekmektedir, bütçelerin 364 gün üzerinden hesaplandıkları görülmektedir⁵¹. Bunun sebebi dönemin başı olarak kabul edilen Rûz-ı Hızır, Rûz-ı Kasım ve Evvel-i Mart günlerinde menzilci tayini yapılmak suretiyle menzilhâneye nizam verilmekte⁵², menzilkilerin görev başlama tarihleri ise bir gün sonrası kabul edilmektedir. Yani menzilhâneye nizam verilen o bir günlük zaman dilimi bütçe hesaplamalarına konu olmamaktadır. Söz konusu husus menzilhânelerin yıllık nizamlarının 364 gün geçerli olacağı anlamına da gelmektedir.

1698 yılından itibaren sıklıkla tesadüf olunan menzil defterlerindeki verilere göre, menzilhânelerin ne derece tamamında dönem başlarının Rûz-ı Hızır olduğu anlaşılmaktadır⁵³. Bunun yanında Rûz-ı Kasım⁵⁴ ve Evvel-i Mart'ın⁵⁵ dönem başı kabul edildiği menzilhâneler de bulunmaktadır. Ayrıca rast gele iki tarih arasında kapsayan bir dönem aralığının belirlendiği de vakidir. Mesela; Karahisar-ı Şarkî Menzilhânesi'ne nizam vermek hususunda mübaşir tayin olunan Dergâh-ı Âli gedüklülerinden Mehmed Ağa huzurunda yapılan tayin esnasında menzilkinin görev yapacağı dönem 10 Receb 1138 / 14 Mart 1726 tarihi itibarıyla "...altı ay tamamına..." şeklinde tanımlanmıştır⁵⁶.

Herhangi bir sebeple menzilhânenin bütçesine bir miktar ilave yapılmış ya da menzilci değişikliğine gidilmiş olsa bile, dönemin başında belirlenen ve onaylanan aslı nizamlar, dönem sonuna kadar geçerliliğini korumaktadır. Daha öncesinden oluşturulan mevcut bütçenin menzilhânenin finansmanına yeterli gelmemesi du-

⁴⁸ BOA, MAD. 3169, s.2-3, (27 Şewal 1109 / 8 Mayıs 1698).

⁴⁹ Rûz-ı Hızır aynı zamanda Hıdırellez günü yerine kullanılır bir tabirdir. Hıdırellez günümüzde kullanılan Gregorayan takvimi-ne göre 6 Mayıs'a tekabül etmektedir. Eskiden kullanılan ve Rûmi olarak tabir edilen Jülyen Takvimi'nde ise bu tarih 23 Nisan'a denk gelmektedir. Halk arasında yaz mevsiminin başlangıcı olarak kabul gören Rûz-ı Hızır 6 Mayıs'ta başlayıp, 8 Kasım'da sona ermektedir. Bu suretle Hızır günleri toplam 186 gündür. Bu bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, s.59; Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kütürü*, Ankara 1990, s.141.

⁵⁰ Kasım günü yerine kullanılır bir tabir olup, 9 Kasım'a tekabül etmektedir. Pakalın, *Terimler Sözlüğü*, C.III, s.59-60; 8 Kasım'dan 6 Mayıs'a kadar devam eden Kasım günleri 179 gündür. Ocak, *Hızır*, s.141.

⁵¹ BOA, D.MKF. 28079.

⁵² BOA, MAD. 8492, s.175/2, (16 Zil-ka'de 1146 / 20 Nisan 1734); BOA, MAD. 9943, s.49/2, (7 Safer 1155 / 13 Nisan 1742).

⁵³ BOA, MAD. 3217; BOA, MAD. 4004; BOA, MAD. 10492; BOA, MAD. 3999; BOA, MAD. 10322; BOA, MAD. 4111.

⁵⁴ Anadolu Sağ Kol'dan ayrılan tali yol üzerinde bulunan Aksaray Menzilhânesi ile ilgili kayıtlardan anlaşıldığına göre, söz konusu menzilhânenin 1728-1739 yılları arasındaki bütçeleri, Rûz-ı Kasım'dan bir sonrakine olmak üzere, birer yıllığına belirlenmiştir. BOA, MAD. 10492, s.101; BOA, MAD. 10322, s.138-140.

⁵⁵ Mesela Anadolu'nun Sol Kolu'ndan ayrılan tali yol üzerinde bulunan Karye-i Cânâz, Kânze, İzân, Kabkulu, Zâre ve Tiflis menzilhânelerinin 1724-1729 yılları arasındaki bütçeleri, Evvel-i Mart'tan geçerli olmak üzere birer yıllık süreleri kapsamaktadır. BOA, MAD. 10492, s.469-480;

⁵⁶ Söz konusu bilginin bulunduğu sayfada ve sonrasında diğer menzilhânelere ait menzilci tayinleriyle ilgili de bilgiler bulunmaktadır. Bu menzilhânelere ait menzilci tayinlerinin de benzer şekilde Hicri Takvime göre üç ay, altı ay ve bir yıl gibi dönemler halinde yapıldığı tespit edilmiştir. Bkz. BOA, MAD. 10492, s.493-495.

rumunda, dönem içinde yeni bir bütçe daha oluşturulmaktadır. Bu durumda yeni bütçenin finanse ettiği zaman dilimi, dönem sonuna kadar olmak şartıyla, yalnızca arta kalan süreyi kapsamaktadır⁵⁷.

C. Menzilhânelerin Maktû'ât Değerlerinin (Bütçelerinin) Belirlenmesi

1698 yılından itibaren herhangi bir menzilhânenin hizmet verebilecek duruma getirilmesi için, ilk olarak yapılması gereken işlemin, aynı zamanda bütçesi de olan, maktû'â değerinin hesaplanmasının olduğu görülmektedir. Menzilhânelerin malî değerlerinin belirlenmesi için düzenlenen kayıtlarda, *maktû'* kelimesine çok nadir tesadüf olunmakta⁵⁸, bunun yerine genellikle "...*bârgâr bahâsı ve mesârif-i sâire...*" ifadesinin kullanıldığı anlaşılmaktadır⁵⁹. Ancak kelimenin sözlük anlamı ve Osmanlı maliyesindeki kullanımıyla ilgili tanımlar dikkate alındığında, maktû' kelimesinin menzilhânelerin iltizama verilme sürecini ve malî yapılarını daha iyi tanımladığı düşünülmektedir.

Maktû' kelimesi; "*kesilmiş, kesik, değeri kesilmiş, pazarlık kabul etmez ve ölçü ile satılmayan, götürü*" gibi anlamlara gelmektedir⁶⁰. Osmanlı malîyesindeki kullanım şekli ise kelime anlamıyla bağlantılı olarak, "*değerini önceden belirlemek ve pazarlığa tâbi olmamak*" şeklinde özetlenebilir⁶¹.

Belgelerde *bârgâr bahâsı ve mesârif-i sâire* başlığı altında zikre edilen rakamların, menzilhânelerin malî büyüklüklerini gösterir maktû'ât değerleri oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında söz konusu rakamlar, finansmanları açısından da, menzilhânelerin çekirdek bütçelerini oluşturmaktadırlar. Bu bütçelerin içinde hem menzilhânenin finansmanını sağlayacak gelir kaynakları hem de iltizam yoluyla deruhde eden menzilhânenin yaptıkları iş karşılığında elde edecekleri kâr payları gizlidir⁶². Menzilhâneler için maktû'ât değerlerinin belirlenmesi/hesaplanması, 1691 yılından itibaren ortaya çıkmış bir uygulama olmakla birlikte⁶³, kanunlaştırılması ve muayyen hale gelmesi 1698 yılını bulmaktadır⁶⁴. Bu iki tarih arasında kalan (1691 ile 1698 yılları arası) yedi yıllık zaman dilimi de yeni sistemin yerleşmesi açısından arayış, deneme ve fizibilite sürecini ihtiva etmektedir⁶⁵.

⁵⁷ Mesela 6 Mayıs 1716 – 1717 tarihleri arasında Üsküdar Menzilhânesinin bütçesi 23 beygir üzerinden hesaplanmıştır. Ancak bir yıllık dönemin bitmesine 83 gün kalmışken bütçe için iki beygir daha ilave olunmuştur. Söz konusu beygirlerin günlük maliyetleri 48,5 akçe kabul edilmek suretiyle, bütçeye 4.025 akçe yani 33,5 kuruş ve 5 akçe zam olunmuştur. *BOA, MAD. 4004*, s.15; benzer örnekler için bkz. *BOA, MAD. 8470*, s.74/1; *BOA, MAD. 8492*, s.36/2; *BOA, MAD. 8470*, s.64/1; *BOA, MAD. 10492*, s.355-356; *BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH.) 2471*, (28 Cemâziye'l-evvel 1122 / 25 Temmuz 1710).

⁵⁸ Bu kelimeye, 1698 yılında menzilhânelerin finansmanı hususunda hazırlanan ve daha sonra kanunlaşan telhis suretinde olmak üzere, yalnızca bir kez tesadüf olunmuştur. Söz konusu belgedeki ifade "...*menzih maktû'ân sürüp...*" şeklindedir. *BOA, MAD. 3169*, s.2/1, (27 Şewal 1109 / 8 Mayıs 1698).

⁵⁹ Örnek olarak bkz. *BOA, MAD. 8470*, s.426/2, (22 Zilhâ'de 1140/ 30 Haziran 1728); *BOA, MAD. 8492*, 96/1, (5 Safer 1146/ 18 Temmuz 1733).

⁶⁰ Devellioğlu, *Lûgat*, s.576.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Baki Çakır, *Osmanlı Sistemi Mukataa (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s.185-187.

⁶² *BOA, MAD. 3169*, s.2/1, (27 Şewal 1109 / 8 Mayıs 1698).

⁶³ *BOA, MAD. 4034*, s.4.

⁶⁴ *BOA, MAD. 3169*, s.2/1, (27 Şewal 1109 / 8 Mayıs 1698).

⁶⁵ *BOA, MAD. 4034*, s.4-50; *BOA, MAD. 3858*, s.3-93.

1691 yılından önce menzilhânelerin kaç paraya idare olunacağı meselesi, menzilciyân tayin olunan avânız ve bedeli nuzül hânelelerinden karşılanmak şartıyla, kazâ ahâlisinin yetki ve sorumluluğuna bırakılmıştır. Bahsedilen bu ücretin miktarının belirlenmesi, günün şartlarına ve bölgesel imkânlar uygun olacak şekilde, kazâ ahâlisi ile menzilci arasında yapılan pazarlığa tabidir⁶⁶. Eğer belirlenen bu ücret menzilhâneyi finanse etmeye yeterli gelmez ve bu hususta menzilcinin bir kusurunun bulunmadığına da kanaat getirilirse, ücretin artırıldığı yeni bir sözleşme oluşturulmaktadır. Bu tür durumlarda kazânın avânız ve nuzül hânelerinin bir kısmına veya tamamına, eksik kalan kısmın tamamlanması için, ilave tevzî'at yapılmaktadır⁶⁷. Bunun yanında, menzilci tayini ile ilgili süreç tamamlanmış olsa bile, daha sonradan gelerek düşük fiyat teklifi ile menzilcilığe talip olan birilerinin bulunması ve ahâlinin de bunlara destek vermesi durumunda, umumun faydası için, derhal menzilci değişikliğine gidilebilmektedir⁶⁸.

1698 yılından itibaren menzilhânelerin sevk ve idaresi büyük ölçüde devlet merkezinin eline geçmiştir. Bu husus menzilhânelerde kurumsallaşmanın bir gereği olduğu gibi, tek elden nizam verilebilmesi ve kontrollerinin yapılabilmesi için de bir zarurete dönüşmüştür. Söz konusu tarih itibarıyla her birinin konumu, yoğunluğu ve sair etkenlere bağlı olarak, finansmanı ve idaresi için asgarî giderler bağlamında her bir menzilhâneye maddi bir değer biçilmeye başlanılmıştır⁶⁹. Menzilhânelerin maktû'ât değerlerinin hangi daire tarafından oluşturulduğu ve onaylandığı malumumuz değildir. Ancak menzilhânelere ait işlemlerin Defterdârlığa bağlı bir büro olan Mevkûfât Kalemi tarafından takip edildiği bilgisinden hareketle, maktû'ât değerlerinin de yine aynı kalem tarafından oluşturulduğu sonucuna varabiliriz⁷⁰.

Herhangi bir menzilhâne nin maktû'ât değerinin oluşturulması, bulunduğu yerin konumu ve yoğunluğuyla bağlantılı, temsili bir miktar mîrî beygir takdir edilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Her bir beygir için 147,5 kuruşluk bir maliyet kabul edilmiştir. Buna göre menzilhânelere kaydedilen her bir mîrî beygir, aslında beslenecek atların miktarını belirlemekten ziyade 147,5 kuruş ve onun katlarını tanımlamaktadır. Bu husus genel olarak bu şekilde gerçekleşmekle birlikte, istisnalarının da olduğu anlaşılmaktadır⁷¹.

⁶⁶ Genel olarak bu ücretler yıldan yıla artma eğilimi göstermekle birlikte, 1 Cemâziye'l-ewvel 1071 / 2 Ocak 1661 tarihinde yapılan bir sözleşmede "Defteri-i oldurki Kurd Mehmedin senesi temâm olmağın bin yetmiş bir Cemâziye'l-ulâ guresinden bir sene temâmına değin ayân-ı vilâyet ve ahâl-i memleket ma'rifetiyle tayin olunan elli hânedan elli bin akça ve sair hâneler ikiyüz kırk bin akçe imdâd eylemek üzere Mehmedin kabul eylediğinden yüz on bin akça noksan olmak üzere cem'an ikiyüz doksan bin akçaya Konyalı Ali Beşe ibn-i Hüseyin der-uhde ve kabul eylemeğın zikr olunur...", geçen ifadelerden anlaşıldığı şekliyle yapılan bu yeni sözleşme ile bir yıl öncesine göre % 55'lik bir indirim söz konusudur. Yani menzillere verilen ücret her zaman artma eğiliminde değildir. Örnek için bkz. İzzet Sak, *10 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1070-1071 / 1691-1661)*, Konya 2003, s.465-466, (Belge No: 295/2). s.465-466, (Belge No: 295/2).

⁶⁷ KŞS. 24, s.6/1, (1 Safer 1089 / 25 Mart 1678).

⁶⁸ KŞS. 37, s.3/1, (10 Cemâziye'l-ewvel 1103/ 29 Ocak 1692).

⁶⁹ BOA, MAD. 4034, s.4-50; MAD. 3858, s.3-93.

⁷⁰ BOA, MAD. 8492, s.96-2, (4 Safer 1146 / 17 Temmuz 1733); BOA, MAD. 8492, s.97/1, (22 Safer 1146 / 8 Ağustos 1733).

⁷¹ BOA, MAD. 10322, s.170-171.

Maktû'ât değerleri menzilhânelerin bir sene içinde olası masraflarının miktarını ve bu giderlerin hangi gelir kaynaklarından karşılanacağını da işaret etmekteydi. Bunun yanında söz konusu rakamlar menzilhâneyi isti'câr veya iltizam yoluyla deruhde eden özel teşebbüslerin, yani menzîlcilerin, bu işten kazanacakları miktarı göstermek açısından da önemli bir kriterdir⁷².

D. Menzîlci Tayinleri

Menzilhânelerin hizmet verebilecek şekilde örgütlenmeleri hususunda bir diğer merhale ise, bunların idarelerini yüklenen -deruhde edecek- kişilere arz edilmeleridir. Menzilhânelerin verecekleri hizmetlerin kalitesi ve sürekliliği büyük ölçüde, bunların yönetimini üstlenenlerin şahsî hususiyetlerine bağlıdır. Bu sebeple, ulaşım ve haberleşmenin örgütlenmesi açısından, menzîlci tayinleri oldukça nazik bir süreçtir. Onların işten anlamaları ile güvenilir ve dürüst kişiliklere sahip olmaları, muhtelif kaynaklardan menzilhâneye aktarılan para ve imkânların, maksimum düzeyde amme hizmetine dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Menzîlcilerin beceriksiz veya art niyetli olmaları, hem devlete ait önemli ve âcil işleri takip eden ulakların gidecekleri yerlere zamanında ulaşamamaları hem de mîrî hazinenin ve devlete ait sair gelir kaynaklarının boş yere harcanması gibi ciddi olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Bu tür sebeplerden, devlet yönetimi, menzîlci nasb ve tayin olunacak kişilerde bulunması gereken özellikleri belirlemiş ve fermânlar vasıtasıyla da, zaman zaman muhataplarına tebliğ etmiştir. İlgili belgelerden anlaşıldığına göre, devletin talep ettiği ve arzuladığı menzîlci tipi, mutemed (güvenilir)⁷³, kâr-güzâr (becerikli), kuvve-i iktidar (iktidar sahibi) ve muhtardan (seçilmiş, güvenilir) kişilerden meydana gelmektedir. Ayrıca tayinler esnasında menzilhânelerin bulunduğu kazânın tüm a'yân ve ahâlisinin de aynı isim/isimler üzerinde ittifak etmiş olmaları gerekmektedir⁷⁴. Merkezden gönderilen hükümlerde menzîlci tayin olacak kişilerin inançlarına dair bir gönderme yapılmadığı gibi⁷⁵, menzîlci tayin olunan gayrimüslimlere de tesadüf olunmaktadır⁷⁶.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı yönetimleri menzîl hizmetlerinin kaliteli, zamanında ve aksamadan yürütülmesi hususunda kalifiye elamanların önemini kavramış ve bu hususta da gerekli önlemleri almıştır. Yine menzîl işlerine talip olacak ve deruhde edecek kişilerin dinî ve ırkî özelliklerinden ziyade, liyakat, iktidar ve beceri gibi şahsi hususiyetlerine önem vermiştir.

Menzîlci tayinleri, 1698 yılına kadar, aya'n ve ahâlinin ittifakı doğrultusunda ve kâduların nezaretinde gerçekleştirilir, mahkemede hüccet edilmek suretiyle de

⁷² BOA, MAD. 3169, s.1-2, (27 Şevval 1109 /8 Mayıs 1698).

⁷³ BOA, MAD. 8470, s.86/1, (29 Cemaziye'l-Ahir 1136/ 25 Mart 1724).

⁷⁴ KŞS. 56, s.181/1, (H.1176 / M. 1762-63).

⁷⁵ BOA, MAD. 8470, s.86/1,(29 Cemaziye'l-Ahir 1136/ 25 Mart 1724); KŞS. 56, s.181/1, (H.1176 / M. 1762-63)

⁷⁶ Sema Altun, "XVII.Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menzîller ve Bazı Menzîlkeş Köyler", http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=18&sayi_id=34, (En son 24 Ekim 2009 tarihinde ziyaret edilmiştir) s.80.

resmiyete bağlanırdı. Ancak 1698 yılından itibaren, menzilhâne lerin merkezîleşmesiyle birlikte, kazânın sorumlu ve yetkili organları tarafından yapılan, hüccetlerle de resmiyete bağlanan menzilci tayinlerinin merkeze bildirilerek, onun beklenmesinin kanun haline geldiği düşünülmektedir. Kâdılarının bulunmadığı kale ve palanga gibi yerlerde ise menzilci tayinlerinin merkeze arz edilmesinin dizdâr veya palanga zabıtları tarafından yapıldığı görülmektedir⁷⁷.

Mevkûfât defterlerinde menzilci tayinleri ile ilgili yüzlerce belge bulunmakla birlikte, bu belgelerdeki ifadeler menzilcilerin ahâli ile yapmış olduğu sözleşmelerin içeriğini yansıtmamaktadır. Bunlarda yalnızca menzilhâne lerin itibârî beygir sayıları, maktû'ât değerleri, ne şekilde finanse edilecekleri ve kimler tarafından idare/deruhde edilecekleri kayıtlıdır⁷⁸.

1698 yılına kadar, menzilci tayinlerini gösterir resmî belge olarak, yalnızca, kazâlarda tutulan hüccetlere tesadüf edilmektedir. Daha sonraki dönemlerde hem hüccetler arasında hem de menzil ahkâmlarında menzilci tayinlerini gösterir binlerce belgeye rastlanmaktadır. Ancak ikincisinde, bazı istisnalar hariç⁷⁹, eski tarihli hüccetlerdeki gibi ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Söz konusu tarihe kadar düzenlenmiş hüccetlerden takip edilebildiği kadarıyla, kazânın ileri gelenleri, menzilci adayları ve bu adayların kefilleri mahkemeye gelerek kâdının huzurunda ve onun nezaretinde menzilci tayinini gerçekleştirmektedirler. Bu tayin işlemleri esnasında önemsenen ve vurgulanmak istenilen hususlar hüccet formatıyla kayıt altına alınarak, resmîleştirilir ve taraflar arasındaki karşılıklı taahhütlerin garanti altına alınması sağlanırdı.

Kâdılar marifetiyle hazırlanan bu hüccetler, adeta matbu evrak gibi düzenlenmekte olup, özel isimler çıkarıldığında, aşağı yukarı hepsinin aynı şeyleri aynı şekilde söyledikleri görülmektedir. Bu suretle düzenlenen hüccetlerde, öncelikle, kazânın önde gelen ve itibarlı kişilerinden olup, ahâliyi temsil eden şahısların isimleri kaydedilmektedir. Söz konusu kişiler hukukî açıdan ahâliyi temsil etmektedir. Ardından ise karşı tarafta olan ve kendilerini temsil eden menzilcilerin kimlik ve adres bilgileri yazılırdı. Bunları takiben menzilci tayininin yapılmasını gerekli kılan husus veya hususlar kısaca belirtilirdi. Belgelerden takip edilebildiği kadarıyla yeni menzilci tayinini gerektiren durumların en sık tesadüf olunanı; mevcut menzilcilerle yapılan sözleşme süresinin dolmasıdır⁸⁰. Bunun yanında menzilcilerin kendi istekleri ile sözleşmeyi feshetmeleri⁸¹ veya vefatları sebebiyle görevlerinin yarıda kalması⁸², kazâ ahâlisinin menzilcilerden memnun olmamaları neticesinde görevlerinden uzaklaştırılmaları⁸³ ve menzilhâne yi daha düşük fiyatlara

⁷⁷ BOA, MAD. 8470, s.280/1, (21 Şevâl 1138 / 22 Haziran 1726); BOA, MAD. 8492, s.60/1, (27 Şevâl 1145 / 12 Nisan 1733).

⁷⁸ BOA, MAD. 10322, s.14-474; BOA, MAD. 3999, s.4-99.

⁷⁹ KŞS. 56, s.1/1, (20 Rebî'ül-ewvel 1157 / 3 Mayıs 1744).

⁸⁰ KŞS. 13/6-1 (25 Şevâl 1087 / 7 Aralık 1676).

⁸¹ KŞS. 16/1-2 (24 Şevâl 1083 / 12 Şubat 1673).

⁸² KŞS. 48/2-1 (20 Rebî'ül-ahîr 1130 / 23 Mart 1718).

⁸³ KŞS. 58, s.30/1, (23 Rebî'ül-ahîr 1177 / 26 Mart 1764).

idare e de cek aday ların çıkması⁸⁴ gibi hususlar da yeni menzilci tayinlerinin yapıldığı durumlardandır. Hüc cetin devamında genel olarak menzilcilerin tayin edildikleri zaman dilimi, bu süre içerisinde yapılacakları görevlerin neler olduğu ve alacakları ücretin miktarı gibi hususlar belirtilirdi. Menzilcilere kefil olan şahısların da adresleriyle birlikte tek tek kaydedilmesi ve hangi hususlara kefil olduklarının belirtilmesiyle de menzilci tayinini gösterir resmî belge (hüccet) tamamlanmış olurdu⁸⁵. Genelde menzilcileri yalnızca menzilhânenin tesis olduğu kazâ ahâli-leri tayin etmekteyken, bazı bölgelerde menzilcilerin birden fazla kazâ ahâlisinin o y ve ittifaklarıyla atandıkları görülmektedir⁸⁶.

Menzilcilerin tayin olunmaları esnasında, bir yıllık hizmet için belirlenen ücret, menzilhâneye tayin olunan avâız hânelelerinden tahsil edilemez veya tahsil edilenler belirlenen ücreti karşılamaya yeterli gelmez ise kazânın diğer avâız hânelelerinden mahsup olunan vergi gelirlerinden de ek ödemeler yapılabilmekteydi⁸⁷. Bahsedilen bu ücret, önceden kararlaştırılmış ve standart bir miktar olmayıp, her menzilci tayini esnasında günün şartlarına ve bölgenin yapısına uygunluk gösterecek şekilde değişebilmektedir. Bazı durumlarda, belirlenen rakamlar, bir takım sebeplerle, menzilhânenin masraflarını karşılamaya yeterli gelmiyordu. Bu gibi durumlarda eski sözleşmelerin feshedilerek, ücretin tekrar belirlendiği yeni bir sözleşme yapılabilmekteydi⁸⁸.

Bunun yanında, nadiren de olsa, gerek tam atamanın yapıldığı esnada ve gerekse menzilcilerin görevlerine başlamalarını müteakiben, daha düşük bir fiyat teklifiyle, yeni talipler çıkabilmekteydi. Ahâlinin desteğini almaları durumunda, eski menzilcilerin sözleşmeleri fesih olunarak, yeni talipler menzilci olarak atanabilmekteydi⁸⁹.

Normal olarak sözleşme bir yılı aşmayacak şekilde yapılıyor olmakla birlikte, o yıl için atanan menzilcinin görevini iyi yapması halinde bir sonraki sene tekrar atanması hususunda herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır⁹⁰. Bazı kazâlarda menzilciliğin neredeyse aile mesleği haline geldiği görülmektedir. Mesela; İlk olarak 1700 yılında Konya Menzilhânesi'ne tayin olunan Hızır Çavuş, her yıl yeniden atanmak suretiyle, 1715 yılına kadar bu görevi kesintisiz bir şekilde devam ettir-

⁸⁴ KŞS. 37, s.3/1, (10 Cemâziye'l-âhir 1103 / 29 Ocak 1692).

⁸⁵ KŞS. 10, s.295/1, (1 Cemâziye'l-ewvel 1071 / 2 Ocak 1661); KŞS. 27, s.15/1, (3 Cemâziye'l-âhir 1083 / Eylül 1672); KŞS. 25, s.6/1; KŞS. 36, s.3/1, (10 Cemâziye'l-ewvel 1103 / 29 Ocak 1692); KŞS. 36, s.5/1, (17 Cemâziye'l-ewvel 1103 / 06 Ocak 1692); KŞS. 56, s.1/1, (20 Rebi'ü'l-ewvel 1157 / 3 Mayıs 1744); KŞS. 58, s.30/1, (1 Ramazan 1176 / 16 Mart 1763) BOA, MAD. 9920, s.5/1.

⁸⁷ KŞS. 24, s.6/1, (1 Safer 1089 / 25 Mart 1678).

⁸⁸ KŞS. 24, s.6/1, (1 Safer 1089 / 25 Mart 1678).

⁸⁹ KŞS. 37, s.3/1, (10 Cemâziye'l-ewvel 1103 / 29 Ocak 1692).

⁹⁰ KŞS. 40, s.4/1, (5 Rebi'ü'l-ewvel 1115 / 29 Temmuz 1703); KŞS. 41, s.16/1, (2 Muharrem 1115 / 18 Mayıs 1703); KŞS. 43, s.278/1, (28 Cemâziye'l-âhir 1119 / 26 Eylül 1707); KŞS. 45, s.6/1, (22 Rebi'ü'l-ewvel 1127 / 28 Mart 1715); KŞS. 45, s.3/1, (Cemâziye'l-ewvel 1127 / 5 Mayıs-6 Haziran 1715); 45 Numaralı Konya Serîye Sicilinde bulunan hükümler için ayrıca bkz. İzzet Sak-Cemal Çetin, 45 Numaralı Konya Serîye Sicili (1126-1127 / 1714-1715) (Transkripsiyon ve Dizin), Konya 2008, s.3, 5, 6.

miştir⁹¹. 1715 yılında ise yerine oğlu Osman Ağa menzilci tayin olunmuştur. Ancak Osman Ağa süresinin bitmesine 38 gün kala vefat etmiştir⁹². Osman Ağa'nın kalan süresini tamamlamak için, merhumun kardeşi, Hızır'ın diğer oğlu Abdi menzilci yapılmıştır. Bu aşamadan sonra tekrar tayin olunan Abdi, 1718 senesine kadar olmak üzere, yaklaşık üç dönem daha menzilcilik yapmıştır. Bu tarihlerde menzilciliğe ara vermiş görünen Hızır Çavuş, 1723 yılında bir diğer oğlu es-Seyyid el-Hâc Mehmed'i de yanına alarak menzilciliğe tekrar başlamıştır⁹³. Bir sonraki yıldan itibaren resmî belgelerde Hızır Çavuş'un ismi geçmemekle birlikte, oğlu Mehmed'in tek başına bu işi yürüttüğü anlaşılmaktadır. Ancak Hızır Çavuş emekli olmamış, bilakis aktif olarak menzilcilik görevine devam etmektedir. Nitekim 1731 yılında Hızır Çavuş'un, "...*sâbık Konya menzilcisi...*" sıfatıyla, Karapınar Menzilhânesi'ni idare ettiği görülmektedir⁹⁴. Söz konusu yıla kadar oğlu Mehmed de Konya Menzilhânesi'ni idare etmiştir. Menzilciliği meslek haline getiren bu aile, gözlemleyebildiğimiz şekliyle, yaklaşık 30 yıl Konya Menzilhânesi'ni ve bir dönem de Karapınar Menzilhânesi'ni idare etmek suretiyle, çeyrek asırdan fazla bir süre fiili olarak menzilcilik yapmıştır.

Menzilhâne bulunmayan kazâlarda, doğal olarak, menzilci tayini yapılması hususunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak bazı kazâ ahâlileri, muhtemel beygir talebi için öncesinden tedbir almak suretiyle, kendi inisiyatifleri doğrultusunda bir takım düzenlemeler yapmaktadırlar. Bunu layıkıyla yapabilecek kişileri menzilci olarak seçmekte, bu seçim doğrultusunda karşılıklı olarak beklenti ve taahhütleri de kâdî huzurunda resmiyete bağlamaktadırlar. Menzilcilik yapacak kişiye yapılacak ödemeler de, yeni kazâ ahâlisinin kendi aralarında topladıklarıyla finanse edilmektedir⁹⁵.

Menzilcilerin uymaları gereken kurallar ve tâbi oldukları nizamlar, gerek menzilci tayinleri esnasında belirlenen ve gerekse zaman zaman gönderilen fermânlarda belirtilen hususlardan derlenmek suretiyle, maddeler halinde aşağıda gösterilmiştir.

Bu hususlar ana hatlarıyla şu maddelerden oluşmaktadır:

Menzilhânenin konumuna ve yoğunluğuna göre, menzilhâne için yeterli olacak sayıda uygun ve güçlü menzil beygirleri tedarik ederek, bakımlarını sağlamak⁹⁶;

⁹¹ KŞS. 40, s.4/1, (5 Rebî'ü'l-ewvel 1115/ 29 Temmuz 1703); KŞS. 41, s.16/1, (2 Muharrem 1115 / 18 Mayıs 1703); KŞS. 43, s.278/1, (28 Cemâziye'l-âhîr 1119/ 26 Eylül 1707); KŞS. 43, s.278-1, (8 Safer 1119/ 11 Mayıs 1707); KŞS. 45, s.6/1, (22 Rebî'ü'l-ewvel 1127 / 28 Mart 1715).

⁹² KŞS. 48, s.2/1, (20 Rebî'ü'l-âhîr 1130 / 23 Mart 1718).

⁹³ Hızır Çavuş'un, oğlu Mehmed'in isminin başında bulunan es-Seyyid lakabını kullanmaması, Hızır ile Mehmed'in baba oğul olamayacakları gibi bir şüpheye yol açmakla birlikte, "...*menzilcisi merkum es-Seyyid el-Hâc Mehmed ve kefilî babası merkum Hızır Çavuş...*" şeklindeki kayıt Hızır ile Mehmed'in baba-oğul olduklarını göstermektedir. KŞS. 50, s.107/2.

⁹⁴ KŞS. 52, s.262/1, (23 Zilhicce 1143/ 29 Haziran 1731).

⁹⁵ Mesela; muayyen menzil olmayan Siverek Kazası'nda ahâlî 8 kese akçe karşılığında iki menzilci atamışlardır. Bu menzilciler de ücretleri mukabilinde ulaklara beygir vereceklerdir. BOA, MAD. 9943, s.88/1, (10 Şevvâl 1155 / 8 Aralık 1742).

⁹⁶ BOA, MAD. 9920, s.24/1, (28 Cemâziye'l-ewvel 1141 / 30 Aralık 1728).

Menzilhânenin konumu, yoğunluğu ve menzilhânedeki beslenen beygir sayıları dikkate alınmak suretiyle, yeterli sayıda sürücü istihdam etmek⁹⁷;

Menzilhânedeki beslenen beygire yeterli gelecek miktarda yem ve saman temin etmek suretiyle, menzilhânedeki depolamak;

Menzilhânedeki ikamet etmek

Menzilhâneyi sürekli olarak açık tutmak⁹⁸;

Elinde menzil ahkâmıyla gelen ulaklara, belirtilen sayıda beygiri bekletmeden temin etmek⁹⁹;

Ulakların ellerinde olan ahkâmlarda belirtilen ve yine rütbelerine göre belirlenen miktardan fazla menzil beygiri vermemek;

Verilen beygir sayısı ile orantılı olarak, ulakların yanına yeterli sayıda sürücü koşturmak¹⁰⁰;

Başka menzilhânelere ait menzil beygirlerini, kendisinin beygir göndermekle yükümlü olduğu menzilhânelere geçirmek suretiyle beygirlerin yorgunluktan telef olmalarına sebebiyet vermemek¹⁰¹;

İn'am hükmüyle gelen ulaklardan beygir ve sürücü ücreti talep etmemek¹⁰²;

Tarihi geçmiş ahkâmlarla talepte bulunanlara hiçbir suretle menzil beygiri vermemek¹⁰³.

Menzilcilerin tâbi oldukları genel nizamlar yukarıda belirtildiği gibidir. Bunun yanında menzilci tayinleri esnasında menzilciler ile ahâlî arasında ilave bir takım şartlar görüşülmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Bu tür bilgiler genellikle kâdılar tarafından düzenlenen hüccetlerde kayıtlı bulunmaktadır.

Bu çalışma esnasında kullanılan bilgilerin ekseriyetle mevâkûf defterlerinde kayıtlı bulunan menzil ahkâmlarından alınmış olması sebebiyle yukarıda belirtilen özel şartların yaygınlıkları hakkında kesin hükümler vermek mümkün değildir. Tesadüf olunan belgeleri göre kazâ ahâlîleri ile menzilciler arasında yapılan sözleşmelerde ilave olunan hususların genellikle menzilhânedeki bir defada talep olunan beygirlerin sayılarıyla bağlantılı oldukları görülmüştür. Mesela; Konya menzilcisi ile ahâlînin yürürlükte olan menzil nizamlarına ilave ettikleri madde özet olarak şu şekildedir: Menzilhânedeki bir defada 50 beygir veya daha fazlası talep olunması durumunda, gerekli olan beygirlerden 50 tanesinin menzilhânedeki verilmesi, artanın ise ahâlî tarafından tedarik edilmesidir¹⁰⁴.

⁹⁷ BOA, MAD. 8470, s.348/1, (12 Ramazân 1139 / 3 Mayıs 1727).

⁹⁸ BOA, MAD. 8470, s.200/2-201/1, (27 Şevâl 1137 / 9 Temmuz 1725).

⁹⁹ BOA, MAD. 8470, s.320/1, (10 Cemâziye'lâhîr 1139 / 2 Şubat 1727).

¹⁰⁰ BOA, MAD. 8470, s.320/1, (10 Cemâziye'lâhîr 1139 / 2 Şubat 1727); BOA, MAD. 8470, s.358/2, (4 Şevâl 1139/ 25 Mayıs 1727).

¹⁰¹ BOA, MAD. 9943, s.135/1 (20 Receb 1146/ 27 Aralık 1733).

¹⁰² KŞS: 46, s.259/1, (9 Ramazân 1125/14 Ekim 1713); BOA, MAD. 8492, s.110/1 (13 Zilhicce 1146 / 17 Mayıs 1734).

¹⁰³ BOA, MAD. 9920, s.135/1, (15 Cemâziye'l-ewel 1143/ 26 Kasım 1730).

¹⁰⁴ Yücel Özkaya, 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu, İstanbul 2008, s.293.

E. Beygir Kapasitelerinin Belirlenmesi

Menzil nizamları arasından, beygir sayıları ile ilgili olarak, iki husus öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki maktû'ât değeri ya da diğer bir ifadeyle bütçesini saptamak için merkez tarafından konumu ve beygir alan ulakların yoğunluğu gibi hususlarla orantılı olarak menzilhâneye temsili bir miktar beygir takdir olunmasıdır¹⁰⁵. İkincisi ise kazâ vücuhu ve menzilci arasında yapılan sözleşmelere göre, mîrî tarafından takdir olunan beygire ilaveten, menzilhâne de ne kadar menzil beygirinin hazır bulundurulacağını yani menzilhâne de gerçekte kaç beygir besleneceğinin tespit edilmesidir¹⁰⁶. Aslında mîrî tarafından bazı menzilhânelere buçuklu sayıda menzil beygiri takdir olunması¹⁰⁷ sebebiyle, bütçe hesaplamaları esnasında rakamsal olarak zikredilen beygirlerin gerçekte beslenip-beslenmediği hakkında bazı şüpheler olmakla birlikte, bu düzenlemelerin menzilhânelerde bulunması gereken asgarî beygir sayısını işaret ettiği söylenebilir. Nitekim menzilhânelerin maktû'ât değerlerini belirten mîrî beygir sayıları, gerçekte menzilhânelerde bulunan ya da bulunması gereken beygirlerin tam sayısını vermemektedir. Mesela 1728-1729 döneminde Gebze Menzilhânesi için 60 mîrî beygir takdir edilmiştir. Ancak söz konusu dönemde, menzilcinin kendi mülkü olanlarla birlikte, Gebze Menzilhânesi'nde 153 beygir beslenildiği görülmektedir¹⁰⁸.

Menzilhânelere takdir olunan menzil beygirlerinin sayıları devlet merkezindeki ilgili bürolar tarafından yapılmaktadır. Eğer fevkalâde bir durum yok ise, menzilhânelere takdir edilen mîrî beygir sayıları yıllarca sabit kalmaktadır¹⁰⁹. Ancak, özellikle seferberlik gibi, olağanüstü durumlarda menzilhânelerin rahat işlemesi ile ulaklar ve sair görevlilerin beygir sıkıntısı yaşamamaları için, mîrî beygir sayılarının artırıldığı anlaşılmaktadır¹¹⁰. Mesela: 1726 yılında devam eden İran savaşları esnasında, Anadolu'nun Sol Kolu üzerinde hizmet veren menzilhânelere ait mîrî beygir sayıları bir miktar artırılmak suretiyle ortalama 30 re'se yükseltilmiştir¹¹¹. Yine aynı yıl Anadolu üzerindeki anayollardan Halep'e kadar olan Sağ Kol güzergâhı üzerindeki menzilhânelerde 370, Bağdat'a kadar olan Orta Kol güzergâhında 671, Kars ve Beyazid'e kadar uzanan sol koldaki menzilhânelerde ise 264 beygir bulunmaktadır¹¹². İkinci olarak 1743 İran Seferi esnasında haberleşmenin aksamaması için ağırlık Sol Kol üzerindeki menzilhânelerde olmak üzere, Anadolu'da birçok menzilhânenin mîrî beygir sayıları bir miktar artırılmıştır. Bu

¹⁰⁵ Menzilhânelerin bütçe kayıtlarının neredeyse tamamında, bu türden bilgilere ulaşmak mümkündür. Örnek olarak bkz. BOA, MAD. 3169, s.10-142; BOA, MAD. 3217, s.2-67; BOA, MAD. 4004, s.6-518; BOA, MAD. 10492, s.3-503; BOA, MAD. 10322, s.12-488.

¹⁰⁶ BOA, MAD. 10492, s.499.

¹⁰⁷ Mesela; Trabzon Menzilhânesinin 1732-36 ve 1737-38 yıllarını kapsayan beş bütçesinin de, 12,5 mîrî beygir üzerinden ve 1845,75 kuruş olarak hesaplandığı görülmektedir. MAD. 10322, s.440-442.

¹⁰⁸ BOA, C.NF. 1842; BOA, MAD. 10492, s.20, (11 Zil-hicce 1141 / 8 Temmuz 1729).

¹⁰⁹ BOA, MAD. 4004, 12-443; BOA, MAD. 10492, s.11-467; BOA, MAD. 10322, s.14-474.

¹¹⁰ Sema Altunyan, " XVIII. yy'da Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", OTAM, S. 18, Ankara 2006, s.9.

¹¹¹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995, s.167.

¹¹² Yusuf Halaçoğlu, "At", *DİA*, C.IV, İstanbul 1996, s.30.

düzenleme ile Anadolu'da faaliyet gösteren 55 menzilhânedede mevcut beygir sayılarına toplam 377,5 re's ilave yapılmıştır¹¹³.

Menzilhânelere takdir olunan beygir sayıları öncelikli olarak, maktû' değerlerinin ve bütçelerinin büyüklüklerini gösterir, katsayılardır. Bu sebeple menzilhânelere takdir olunan mîrî beygir sayıları menzilhânelere¹¹⁴ ile bölge ileri gelenlerinin (a'yân, ahâli ve muhtelif yöneticiler) yakından ilgilendiği hususlardandır. Menzilhânelere bunlarla ilgili en büyük beklentilerinin menzilhânelerini rahatlıkla idare edebilecek finansmana sahip olmak veya bu işlerin sonunda elde edecekleri kârlarını artırmak olduğu söylenebilir. Menzilhânelere beygir sayılarının artırımı ile ilgili meşrû gerekçeleri, genellikle menzilhâneyi idare edebilecek malî desteği sağlamaya yöneliktir. Ancak hangi menzilhânelere bu talebinde samimi olduğu hangisinin ise daha fazla kâr gayesiyle hareket ettiğini bilmek mümkün değildir. Bölge vücutlarının menzilhânelere takdir olunan beygir sayılarının artırılması ile ilgili gerekçeleri de menzilhânelere paralellik göstermektedir. Ancak bunların da gerekçelerinde samimi oldukları veya daha fazla kâr gayesi güden menzilhânelere hırslarına ortaklık ettikleri tarafımızca malum değildir. Yine devlet merkezindeki ilgili organlar tarafından söz konusu gerekçelerin yukarıda belirtilen şekilde sorgulanıp-sorgulanmadığı hakkında da bir şey söylemek mümkün değildir.

Menzilhânelere takdir olunan mîrî beygir sayıları ile in'âm hükmüyle verilen beygir miktarları esas alınmak suretiyle yapılan inceleme neticesinde; herhangi bir menzilhâneye mîrî tarafından takdir edilen beygirlerin, in'âm hükmü karşılığında verilen beygirlerin sayısından bile az olduğu anlaşılmıştır¹¹⁵. Merkezden gönderilen fermânlarda da rakam belirtmekle yetinilmez, yalnızca kifayet miktarı yarar ve tuana menzil beygirinin beslenmesi emredilmektedir¹¹⁶. Bu verilerden hareketle, devlet merkezi tarafından takdir olunan beygirlerin temsili olduğu, gerçekte menzilhânelerde beslenen beygirlerin sayılarının menzilhânelere ile ahâlinin ortak kararları neticesinde belirlendiği söylenebilir. Bu doğrultuda devlet merkezinden, menzilhânelerde kaç beygir besleneceği hususuna çok fazla müdahale edilmediği de yukarıda belirtilen hususlara ilave olunabilir. Ancak zaman zaman özellikle yeni açılan menzilhânelerde, temsili olarak takdir olunan beygirler ilaveten, gerçekte kaç adet menzil beygirinin beslenmesi gerektiği hususunda, devlet merkezî tarafından müdahaleler yapıldığı görülmektedir. Mesela: 1718-1719 yılları arasında Hasançelebi, Hasanpatrik, Malatya ve İzoli menzilhânelerinde mîrî tarafından temsili olarak tayin olunan 15'er re's beygire ilave olarak her bir menzilhânedede 50'şer adet menzil beygirinin beslenmesi hususunda fermân sâdir olmuştur¹¹⁷.

¹¹³ BOA, D.MKF. 28353, s.22-23, (11 Rebi'ül-ewvel 1160 / 23 Mart 1747).

¹¹⁴ BOA, MAD. 8492, s.36/ 2, (21 Cemâziye'l-âhir 1145 / 9 Aralık 1732).

¹¹⁵ Cemal Çetin, " XVIII. Yüzyılda Çorum Menzilhâneleri", *Uluslar arası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu (Bildiriler 23-25 Kasım 2007)*, C.III, Çorum 2008, s.1583-1584.

¹¹⁶ BOA, MAD. 8470, s.71/2 (29 Zil-ka'de 1136 / 19 Ağustos 1724); BOA, MAD. 9920, s.24/1, (28 Cemâziye'l-ewvel 1141 / 30 Aralık 1728).

¹¹⁷ BOA, MAD. 10492, s.499.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde menzilhânelerin hizmet verebilmeleri, her yıl dönem başlarında tekrarlanan bir sürecin varlığına bağlıdır. Bu süreç maktû'ât değerlerinin takdir edilmesi, menzilhânelerin atanması, beslenecek beygir sayılarının belirlenmesi ve menzilhânci tayinleri esnasında, bölgesel özelliklere göre bazı özel hususların ortaya konulması gibi bir dizi icraatı içinde barındırmaktadır. Söz konusu sürecin oluşumu ve takibi ile ilgili gönderilen fermânlardan, menzilhânelerin sevk ve idaresinden a'yân, ahâli ve kâduların birinci derecede sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Yine zaman zaman özellikle bu iş için görevlendirilen mübaşirlerin de, yerine göre gözlemci yerine göre ise müdahil olmak suretiyle, menzilhânelerle nizam verilmesi hususuna katıldıkları görülmektedir.

Menzilhânelerin kesintisiz olarak hizmet vermeleri bir yıllığına programlanabilmektedir. 1691 yılına kadar menzilhânelerin hizmet verdikleri dönemler, süreleri hicrî olarak bir yılı aşmamak kaydıyla, tesadüfî iki tarih arasında kapsamaktadır. 1691 yılından itibaren menzilhânelerle nizam verilme aralıklarının ve bu nizamların geçerlilik sürelerinin, güneş takvimine göre, bir yıl olması ve bunların başlangıç tarihinin de Rûz-ı Hızır, Rûz-ı Kasım ve Evvel-i Mart olması hususunda genel bir temayülün olduğu ve nihayetinde kanunlaştığı anlaşılmaktadır.

Belgelerde *bârgır bahâsı ve mesârif-i sâire* olarak zikretilen maktû'ât değerleri, menzilhânelerin piyasaya arzını, yani özel teşebbüsler tarafından talep görmesini, sağlamak amacıyla, devletin ilgili organları tarafından titizlikle hazırlanan ve standarda bağlanan malî paketlerdir. Söz konusu paketler hem özel teşebbüslerin ilgisini çekecek kadar cazip, hem de devletin menfaatlerini koruyacak kadar cimri olmalıdır. Bu sebeple menzilhânelerin hizmet verebilmeleri ve hizmet altyapısının özel teşebbüslere devredilebilmesi hususundaki en önemli merhalelerin menzilhânelerin maktû'ât değerlerinin hesaplanması süreci olduğu düşünülmektedir.

Menzilhâneler genellikle a'yânlarla birlikte kazâ ahâlisinin, kendi içlerinden seçtikleri sivil halktan olmak üzere bir veya birkaç kişi tarafından idare edilmektedir. Söz konusu kişilere menzilhânci adı verilmekte olup, bunların göreve başlayabilmeleri ya da görevde kalabilmeleri, menzilhânciliklerinin merkez tarafından onaylanmasına bağlıdır. Yaptıkları iş tamamen profesyonel olup, bu iş karşılığında bir miktar kâr sağlamaktadırlar. Bunun yanında istisnâî olmak üzere bazı menzilhânelerin kazâ ahâlisinin kamusal kişiliğine veya resmî görevlilere deruhde oldukları görülmektedir.

Menzilhânelerin örgütlenmesi açısından önemli aşamalardan birisi de, menzilhânelerle buldukları yol hattının ulak yoğunluğuna münasip sayıda beygir takdir edilmesidir. Bu sayede resmî ulaşım ve iletişime hem ivme hem de süreklilik kazandırılmaktadır.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV KAYNAKLARI

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

-*Bâb-ı Defteri Mevkûfât Kalemi (D.MKF.):*27918, 27920, 28079, 28344, 28705,

-*Cevdet Dâhiliye (C.DH.):* 2471.

-*Cevdet Nafia (C.NF.):* 2239.

-*Kamil Kepeci (KK.):* 2555.

-*Malîyeden Müdever (MAD.):* MAD. 3169, 3217, 3858, 3999, 4004, 4111, 8470, 8492, 9886, 9920, 9943, 10322.

B-Konya Mevlana Müzesi

-*Konya Şer'îye Sicilleri (KŞS.):* 10, 11, 12, 13, 16, 20, 24, 25, 27, 36, 37, 40, 41, 43, 45, 46, 47,48, 50, 52, 56, 57, 58, 59, 62, 64

C. Süleymaniye Kütüphanesi

-*Redif Askerî Tâlimatnâmesi, Türkçe Yazmalar, Hüseyin Paşa Kısmı, nr. 813/4.*

2.YAYINLANMIŞ BELGE, ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

-AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi 1453-1559*, C. II, İstanbul 1979, s.96-102.

-AKÖZ, Alâaddin-Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı'ndaki Taşra Görevlileri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.14, Konya 2003, s. 107-132.

-ALTUNAN, Sema, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler, *Türkler*, C. X, Ankara 2002, s. 913-919.

_____, "XVIII. yy'da Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", *OTAM*, S. 18, Ankara 2005, s.1-20.

_____, "XVII.Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler", http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=18&sayi_id=34, (En son 24 Ekim 2009 tarihinde ziyaret edilmiştir).

-BLOCH, Marc, *Feodal Toplum*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 2005.

-BURNABY, Frederick, *At Sirtında Anadolu*, (Çev. Meral Gaspıralı), İstanbul 2007.

-ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.35.

-ÇAKIR, Baki *Osmanlı Sistemi Mukataa (XVI-XVIII Yüzyıl)*, İstanbul 2003.

-ÇETİN, Cemal, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Konya 2004.

_____, "XVIII. Yüzyılda Çorum Menzilhaneleri", *Uluslar arası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu (Bildiriler 23-25 Kasım 2007)*, C.III, Çorum 2008, s. 1573-1593.

_____, "Menzilhanelerin Müştemilatlarına ve Teftişlerine Dair Bir Takım Gözlemler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.22, Konya 2009, s.43-59.

-DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2001.

-EBÛL'UL Â MARDİN, "Kadı", *İA*, C. VI, Eskişehir 1997, s.42-46.

-ERGENÇ, Özer, "Osmanlı Klâsik Dönemindeki "Eşraf ve A'yan" Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Otoman Studies)*, C.III, İstanbul 1982, s.105-118.

_____, *Osmanlı Kent Tarihiçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara 1995.

_____, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", *VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1981, C.II, s. 1265-1274.

-GÜÇER, Lütfi, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.

-HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002.

_____, XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, Ankara 1995.

_____, "At", DİA, C.IV, İstanbul 1996, s.30.

-HEYWOOD, Colin J., "The Ottoman Menzilhâne and Ulak System in Rumeli in the Eighteenth Century", *Social And Economic History of Turkey (1071-1920)*, (Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri, July 11-13, 1977), Ankara 1980, s. 179-186.

_____, "Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhâneler", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia 1380-1699*, (Ed. Elizabeth A Zachariadou), (Çev. Özden Ankan, Ela Gültekin, Tülin Altnova), İstanbul 1999, s. 138-160.

_____, "Two Firmans of Mustafâ II On The Reorganization of the Ottoman Courier System (1108/1696)", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 54, No. 4, Budapest 2001, s. 485-496.

-HÜNOĞLU, Burhânettın "Osmanlı Devleti'nde Sivil İşler", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 12, S.22, Şubat 1987, s.15-40.

-İLGÜREL, Mücteba, "Balikesir'de Âyânlık Mücadelesi", *İÜEFTE*, S.3, İstanbul 1972, s.64.

-İNALCIK, Halil, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", (Çev. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 73, İstanbul 1991, s. 21-49.

_____, "Mahkeme.", İA, C.VII, Eskişehir 1997, s.146-151.

_____, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul 2009.

-LÜTFİ PAŞA, *Asâfnâme*, İstanbul 1326.

-OCAK, Ahmet Yaşar, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültürü*, Ankara 1990.

-ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdare Dergisi*, IX/1, 1976, s.95-107.

_____, "Osmanlı Kadısı-Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXX, S.1-4 (Ayrı Baskı), s.117-1128.

-ÖZCAN, Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", *Osmanlı*, C.VI, Ankara 1999, s.174.

-ÖZKAYA, Yücel, "XVIII. Yüzyılda Menzilhâne Sorunu", *DTCFD*, XXVIII/3-4, Ankara 1977, s.339-367.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara 1994.

_____, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, İstanbul 2008.

-PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I-III, İstanbul 1993.

-SAK, İzzet, *10 Numaralı Konya Şer'ıye Sicili (1070-1071 / 1691-1661)*, Konya 2003.

-SAK, İzzet -Cemal Çetin, *45 Numaralı Konya Şer'ıye Sicili (1126-1127 / 1714-1715) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Konya 2008.

-SCHIFFER, Reinhold, *British Travellers in 19th Century Turkey*, Amsterdam-Atlanta 1999.

-SERTOĞLU, Midhat, *Tarih Lügati*, İstanbul, 1986.

-SİNGER, Amy, *Kadılar, Kullar ve Kudüslü Köylüler*, İstanbul 1996.

-TONGUR, Hikmet, *Türkiyede Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946,

-TUŞ, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya*, Konya 2001.

-ULUÇAY, Çağatay 18. ve 19 Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul 1955.

-UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilâtı*, Ankara 1984.

-ÜREKLİ, Bayram, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler", *Uluslar Arası Kuruluşununun 700. Yılı Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya 2002, s. 707-718.

-YAZICI, Nesimi, "Osmanlı Haberleşme Kurumu", *Osmanlı*, C.III, Ankara 1999, s.619-629.

-YERLİKAYA, İlhan, "Tanzimattan Önce Osmanlı Devletinde Belediye Hizmetleri", *Osmanlı*, C.VI, Ankara 1999, s.130-144.

-YÜCEL Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII/152, Ankara 1974, s. 657-708.

